

Kurdové a druhá světová válka: Několik úvah z pohledu sociálních dějin

Jordi Tejel

University of Neuchâtel, History Department, Espace Tilo-Frey 1, 2000 Neuchâtel, Švýcarsko

Email: jordi.tejel@unine.ch

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2023.210201cs>

Jordi Tejel je výzkumným profesorem na univerzitě v Neuchâtelu. V letech 2017-2022 vedl výzkumný projekt Evropské rady pro výzkum (ERC, Consolidator Grant) zaměřený na pohraničí meziválečného Blízkého východu. Je autorem knihy *Rethinking State and Border Formation in the Middle East: Turkish-Syrian-Iraqi Borderlands, 1921-1946* [Přehodnocení formování států a hranic na Blízkém východě: Turecko-syrsko-irácké pohraničí v letech 1921-1946.] (Edinburgh University Press, 2023) a *Syria's Kurds: History, Politics and Society* [Syrští Kurdové: Historie, politika a společnost] (Routledge, 2009).

Abstract

Scholars generally argue that during the Second World War the Middle East, and the Kurdish areas in particular, was a peripheral theatre of an otherwise global war. While this is largely true, it seems necessary to introduce some nuances into this analysis. A view from the borderlands, combined with a socio-historical approach to how the war was experienced on a daily basis behind the front line, reveals that military tensions, large-scale arms smuggling, inflation, food shortages and economic migration were common features in the Kurdish borderlands between 1941 and 1945. Furthermore, looking at the uneventful can help us to better understand the context in which the Kurdish nationalist movement developed during the war and in the immediate post-war years.

Keywords

Borderlands, Contraband, Borders, Kurds, WWII, periphery.

Abstrakt

Vědci obecně tvrdí, že během druhé světové války byl Blízký východ, a zejména kurdské oblasti, okrajovou oblastí jinak globální války. Ačkoli je to do značné míry pravda, zdá se, že je nutné do této analýzy vnést některé nuance. Pohled z pohraničí v kombinaci se sociálně-historickým přístupem k tomu, jak byla válka každodenně prožívána za frontovou linií, ukazuje, že vojenské napětí, rozsáhlé pašování zbraní, inflace, nedostatek potravin a ekonomická migrace byly v kurdsém pohraničí v letech 1941-1945 běžnými rysy. Kromě toho nám pohled na neradostné události může pomoci lépe pochopit kontext, v němž se kurdské nacionalistické hnutí během války a v bezprostředně poválečných letech rozvíjelo.

Klíčová slova

Pohraničí, pašování, hranice, Kurdové, Druhá světová válka, periferie.

Úvod

Zatímco kurdistické bádání o meziválečném období i o období po roce 1945 je dnes velmi bohaté, druhá svétová válka zůstává v podstatě nedostatečně prozkoumaným tématem. Je pravda, že někteří badatelé přinesli klíčové poznatky o diplomatických snahách, které vyvíjely různé nacionalistické výbory v Sýrii a Iráku, když se válka chýlila ke konci, a také o počátečních fázích povstání Mustafy Barzáního v Iráku od roku 1943.¹ Nakonec i krátce trvající Mahábádská republika z roku 1946 byla předmětem několika pozoruhodných zpráv, které však nebyly podrobeny dalšímu hlubšímu výzkumu.² Navzdory tomu je sociální historie o tom, jak se válka v Kurdistánu každodenně prožívala „doma“, stále nedostatečná.³ Toto opomenutí lze vysvětlit různými faktory.

Za prvé, Blízký východ a zejména kurdské oblasti byly obecně považovány za okrajové dějiště jinak globální války.⁴ V tomto smyslu Christian Destremeau tvrdí, že obyvatelstvo Blízkého východu nemělo přímou zkušenost s válkou kromě významné přítomnosti spojeneckých sil rozmístěných v celém regionu.⁵ Podobně Cyrus Schayegh se domnívá, že ve srovnání s první svétovou válkou byla válka v letech 1939-1945 méně traumatizující ze dvou hlavních důvodů. Na jedné straně se válečné akce omezily převážně na severní Afriku a jižní část Středozemního moře. Na druhé straně na rozdíl od Velké války nezasáhl během druhého svétového konfliktu oblast Blízkého východu těžký hladomor.⁶

Ačkoli jsou tyto názory do značné míry správné, je třeba je trochu upřesnit. Za prvé, rychlý postup italské a německé armády v letech 1939 až 1941 vytvořil fázi kritické nestability vlád na Blízkém východě - zejména v Íránu, Sýrii, Libanonu a Iráku -, což následně ohrozilo

¹ O'SHEA, Maria. *Trapped Between the Map and Reality: Geography and Perceptions of Kurdistan*. London: Routledge, 2004, s. 172–179. Úplný seznam kurdských memorand a shrnutí jejich obsahu naleznete zde: JWAIDEH, Wadie. *The Kurdish Nationalist Movement: Its Origins and Development*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2006, s. 272–276.

² Viz ROOSEVELT, Archie Jr. 'The Kurdish Republic of Mahabad', *Middle East Journal*, Vol. 1, No. 3 (1947), s. 247–69; EAGLETON, William. *The Kurdish Republic of 1946*. London: Oxford University Press, 1963.

³ Některé výjimky viz WICHHART, Stefanie K. 'A New Deal for the Kurds: Britain's Policy in Iraq, 1941–5', *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Vol. 39, No. 5 (2011), s. 815–31; YADIRGI, Veli. *The Political Economy of the Kurds of Turkey: From the Ottoman Empire to the Turkish Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. O každodenních podmínkách v Turecku během druhé svétové války viz METINSOY, Murat. *İkinci Dünya Savaşında Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam*. Istanbul: Homer Kitabevi, 2007; DOKUYAN, Sabit. 'İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması', *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 5 (2013), s. 193–210.

⁴ LEE, Lloyd E. *The War Years: A Global History of the Second World War*. London: Routledge, 1989.

⁵ DESTREMAU, Christian. *Le Moyen-Orient pendant la seconde guerre mondiale*. Paris: Perrin, 2011, s. 575.

⁶ SCHAYEGH, Cyrus. *The Middle East and the Making of the Modern World*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017, s. 272–3.

britské impérium jako celek.⁷ Jednak Írán a Irák byly dvě klíčové části imperiálního plánu, protože Britové potřebovali neomezený přístup k ropě v regionu a ke komunikačním linkám. Kromě toho byla Palestina ústředním bodem pro letecké spojení s Indií, pozemní trasu do Iráku a potenciální přestupní stanici pro vojenskou podporu z Indie do Egypta.⁸ Blízký východ a Středomoří tak tvořily „obrovské divadlo rozmanitých konfliktů, z nichž většina měla kořeny v imperiální minulosti a imperiálních strategických zálibách Velké Británie“.⁹

Za druhé, pohraniční oblasti blízkovýchodních států, a tedy i kurdské oblasti, prošly obdobím značné nestability. Ačkoli Spearsova mise v Sýrii a Libanonu spolu s druhou britskou okupací Iráku a anglo-sovětským vojenským průnikem do Íránu přispěly k očištění blízkovýchodního regionu od přímého zásahu Osy, vnější i vnitřní hranice spojenecké sféry vlivu byly svědky dramatického nárůstu počtu zbraní, které se pohybovaly v pohraničních pásmech.

Původ těchto zbraní byl různý. Zaprvé, když se provichistické síly v Levantě do srpna 1941 vzdaly Britům, údajně distribuovaly zbraně mezi arménské a kurdské osadníky podél turecko-syrské hranice a také mezi beduínské kmeny.¹⁰ Za druhé, po iráckém povstání v roce 1941 se obyvatelstvo zmocnilo velkého množství zbraní a Italové a Němci také dodali zbraně místním kmenům pro případ všeobecného povstání proti Britům. Kromě toho, když anglo-sovětská vojska obsadila Írán, našlo v Turecku útočiště 27 000 až 30 000 iránských vojáků. Přestože turecké pohraniční orgány většinu těchto vojáků odzbrojily, stovky z nich prodaly své zbraně na černém trhu. Řada tureckých vojáků zase prodávala zbraně zabavené na hranicích, aby si vydělala na živobytí. V tomto kontextu byly přes turecko-syrskou hranici propašovány stovky pušek vyrobených v Německu, avšak s iránským razítkem, které byly prodány v Sýrii.¹¹ Následně měly tyto zbraně sehrát klíčovou roli v posledních fázích francouzského mandátu v Sýrii, kdy kurdské a arabské kmeny zaútočily na křesťanské obyvatelstvo a francouzské

⁷ JACKSON, Ashley. *Persian Gulf Command: A History of the Second World War in Iran and Iraq*. New Haven and London: Yale University Press, 2018, s. 2.

⁸ SHARFMAN, Daphna. *Palestine in the Second World War: Strategies and Dilemmas*. Sussex: Sussex Academic Press, 2014, s. 5.

⁹ JACKSON, Ashley. *The British Empire and the Second World War*. London: Hambledon Continuum, 2006, s. 97.

¹⁰ (The National Archives, Kew) TNA, FO 371/27332. Military Attaché (Ankara) to the War Office, 17 August 1941.

¹¹ (Service Historique de l'Armée de Terre) SHAT, 307/4. Free French Delegation at Deir ez Zor, 3 January 1942.

jednotky v Džazíře za spoluúčasti britských sil, které v oblasti sídlily od roku 1941; ty si chtěly vynutit ukončení mandátu navzdory váhání Svobodných Francouzů.¹²

Podobná situace byla i v iráckém Kurdistánu. Britský velvyslanec Cornwallis v Bagdádu například uvedl, že iráckí Kurdivé pod vlivem událostí v Íránu, kde místní kmény a nepravidelné skupiny povstaly proti státním silám po anglo-sovětské okupaci v roce 1941, „následovali příkladu a obsadili všechny perské vojenské a policejní stanice po celé délce hranice“.¹³ Na rozdíl od minulosti navíc Kurdivé na obou stranách íránsko-irácké hranice nyní disponují moderními zbraněmi.¹⁴ V důsledku toho, podobně jako v syrsko-iráckém pohraničí, „používání vytoužených brněnských pušek jako platidla znamenalo nárůst únosů, krádeží ovcí a přeshraničních přepadů“.¹⁵

Zatřetí, ačkoli kurdivé oblasti podél turecko-syrské hranice nebyly svědky žádné bitvy, napětí bylo vysoké. Počátkem roku 1941 například francouzské zpravodajské služby severně od Aleppa shromáždily řadu zpráv o tureckých vojácích a úřednících, kteří šířili fámy o chystané turecké anexi severní Sýrie.¹⁶ Kromě toho francouzští představitelé pravidelně informovali o soustředění značného počtu tureckých vojáků podél společné hranice. Navíc vzhledem k tomu, že Bagdádská železnice současně vyznačovala hranici mezi Tureckem a Sýrií v délce více než 350 km a stala se de facto jediným pozemním spojením mezi Evropou a územím kontrolovaným Spojenci, byla její role, pokud jde o kontrarozvědnou a špionážní činnost během druhé světové války, jedinečná, a to přinejmenším ze dvou vzájemně souvisejících důvodů. Na jedné straně po Bagdádské železnici jezdil Taurus Express, který přepravoval cestující do jinak uzavřené Evropy nebo z ní. Na druhé straně, jak upozornil jeden britský důstojník, během války existovaly pouze čtyři hranice mezi územím ovládaným Spojenci a neutrálními zeměmi, nepočítáme-li Dálný východ: Spojené království/Írsko,

¹² Obsáhlou, avšak protibritsky zaměřenou zprávu o útocích na křesťany a jednotky Svobodné Francie v Horní Džazíře v létě 1945 naleznete zde: SAULCHOIR, D61, Dominican Mission in the Upper Jazira. 'British Activity in the Upper Jazira'. Beirut, 21 July 1945, s. 1–12.

¹³ FIELDHOUSE, David Kenneth (ed.). *Kurds, Arabs and Britons: The Memoir of Wallace Lyon in Iraq, 1918–44*. London: I.B. Tauris, 2002, s. 220. Cornwallis se odvolával na znepokojivé depeše britského konzulátu v Kermánšáhu, který již v roce 1941 informoval, že „kurdivé kmenové nepokoje“ v pohraničních oblastech oddělujících Írán od Turecka a Iráku mohou ve válečném kontextu nabýt nového charakteru, neboť „měl podezření, že Kurdivé ... jsou sovětskými ruskými úřady povzbuzováni k odporu proti íránským vojenským silám“. TNA, FO 248/1405. British Consul (Kermanshah) to British Legation (Tehran), 8 October 1941.

¹⁴ FIELDHOUSE, David Kenneth (ed.). *Kurds, Arabs and Britons*, s. 220.

¹⁵ JACKSON, Ashley. *Persian Gulf Command*, s. 197.

¹⁶ (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes) CADN, 1SL/1/V/2144. Captain Terras to the Turkish Qaimaqam of Kilis. Azaz, 24 June 1941.

Sovětský svaz/Turecko, Irák/Turecko a Sýrie/Turecko. Přesto se domníval, že „díky expresu Taurus je turecko-syrská hranice zdaleka nejdůležitější“.¹⁷

Za čtvrté, první roky konfliktu se osudově spojily s řadou přírodních katastrof, které způsobily, že přízrak hladomoru v regionu se stal reálným. Na jaře 1940 postihly mnoho oblastí v Iráku rozsáhlé záplavy, zatímco kobylky snížily úrodu pšenice v okresech Mosul, Arbíl, Kirkúk a Sulajmánija.¹⁸ Rovněž výnosy a kvalita ječmene byly horší než v předchozích letech.¹⁹ V zimě 1941-42 navíc Turecko, Irák, Sýrii a Palestinu postihly kruté mrazy, které způsobily vysoký úhyn hospodářských zvířat. V Iráku v lednu 1942 v oblasti Mosulu poprvé po mnoha letech napadl silný sníh, který pokryl pastviny, a po nebývalých mrazech v tomto měsíci následovalo teplé a suché jaro. Aby toho nebylo málo, zimní deště byly ve středním Iráku skrovné a v kurdských okresech slabě rozmístěné.²⁰

Když Britové do roku 1941 znovu obsadili nebo upevnili svou moc nad většinou zemí Blízkého východu, zřídili řadu vojenských velitelství, aby koordinovali válečné úsilí v regionu, což mělo trvalé následky zejména pro venkovské oblasti, včetně kurdských provincií.

Kurdské oblasti pod záštitou MESC

V počátečních fázích druhé světové války zřídilo britské velitelství pro Blízký východ v Káhiře malou kancelář, která měla vojenským velitelům pomoci vyřešit znepokojující problém s lodní dopravou: do přístavů ve východním Středomoří připlouval velký proud zboží pro civilní obyvatelstvo, který bránil příjezdu lodí potřebných pro armádu a zahlcoval tak omezené zásobovací, skladovací a expediční prostory na pevnině. V této situaci dostalo Zásobovací středisko Blízkého východu (MESC), zřízené v dubnu 1941, za úkol vybírat civilní žádosti na spojeneckou lodní dopravu a doporučovat velení, jak rozdělit námořní dopravu na Blízký východ tak, aby se zvýšil příliv vojenských dodávek.²¹

Územní mandát MESC zahrnoval britský a bývalý italský Somaliland, Kypr, Kyrenaiku, Egypt, Eritreu, Etiopii, Irák, Írán, Libanon, Maltu, Palestinu, Saúdskou Arábii, Súdán, Sýrii, Zajordánsko, Tripolitánii, Jemen a šejkovské oblasti Perského zálivu. Jinými slovy, MESC se zabýval více než dvaceti různými vládami nebo správami a samostatnými fiskálními a

¹⁷ PEARSE, Richard. *Three Years in the Levant*. London: Macmillan & Co. Ltd, 1949, s. 103.

¹⁸ TNA, FO 371/24556. 'Iraq. Report on Economic Conditions for May 1940'.

¹⁹ TNA, FO 371/24556. 'Iraq. Report on Economic Conditions for June 1940'.

²⁰ (National Archives and Records Administration, Maryland) NARA, RG84, UD 2752. Box 8. 'Background Report on Economic and Financial Developments'. American Legation. Baghdad, 27 May 1942.

²¹ Komplexní studii o původu, funkcích, výsledcích a nedostacích MESC naleznete zde: WILMINGTON, Martin W. *The Middle East Supply Centre*. Albany and London: SUNY and University of London Press, 1971.

ménovými systémy. Ačkoli Turecko nebylo zpočátku do systému MESC zahrnuto, Ankara se nakonec připojila ke skupině států pod britským regulačním velením ze dvou důvodů. Za první, obchodní vztahy Ankary byly stále více ovlivňovány britskými opatřeními a tlaky v důsledku upevňování britské přítomnosti v Sýrii a Iráku. Z britského pohledu musely hrát jižní hranice Turecka důležitou roli v hospodářské válce, kterou Spojenci vedli na hranicích nepřátelských okupovaných území nebo neutrálních zemí, jako bylo Turecko, aby zabránili tomu, že se určité zboží a materiál dostanou k nepříteli. Za druhé, plná mobilizace Turecka odvedla z anatolských zemědělských podniků velké množství pracovníků, čímž se snížila výnosnost obilovin. V důsledku toho se Turecko stalo dovozcem a muselo hledat dodavatele na Blízkém východě, v Evropě a v zámoří; nedostatek tak připravil půdu pro sblížení mezi Tureckem a Brity.²²

Dalším významným dopadem války na Blízkém východě byla přítomnost velkého počtu spojeneckých vojáků a jejich nároky na místní ekonomiku v oblasti ubytování, pracovních sil, potravin a v případě Palestiny i výroby nezbytných vojenských zásob. Zatímco Palestina se během války na Blízkém východě stala nejdůležitějším výcvikovým prostorem pro britské a spojenecké jednotky, zahraniční vojenská přítomnost byla citelná i v okresech s kurdskou většinou. Nasazení britských jednotek v kurdských okresech Iráku proto stimulovalo obchod a velké inženýrské zakázky spojené s výstavbou opevnění, silnic a mostů přilákaly pracovní síly z nejbližších vesnic. Koncem roku 1941 pracovalo na silničních a výkopových pracích v severním Iráku až 20 000 kurdských dělníků. Přítomnost britské armády také znamenala požadavek na odškodnění a nájemné za zabrané pozemky v okolí Kirkúku a Arbílu.²³ Najímání místních obyvatel v rámci války sledovalo dva vzájemně se doplňující cíle: jednak zabezpečení britských pozic, jednak „získání“ kurdské podpory:

Navrhované polní opevnění by poskytlo zaměstnání tam, kde ho bylo nejvíce zapotřebí, a není lepší propagandy než plný žaludek. Navíc, pokud by se s nimi vhodně zacházelo, mohli by se ti samí lidé později ukázat jako nejužitečnější při poskytování přístřeší speciálním důstojníkům, kteří by vedli partyzánské jednotky v případě ústupu... Byla to první šance Kurdů na plnohodnotné zaměstnání v době, kdy životní náklady rychle rostly. Byla to také dobrá propaganda pro spojeneckou věc.²⁴

Tento úryvek nicméně poukazuje na nežádoucí efekt spojenecké přítomnosti v regionu: výrazné rozšíření peněžní zásoby a velmi vysokou míru inflace, která přetrvávala po celou dobu

²² WILMINGTON, Martin W. *The Middle East Supply Centre*, op. cit., s. 24.

²³ TNA, FO 624/25/507-1. Political Adviser. Mosul, 8 December 1941.

²⁴ FIELDHOUSE, David Kenneth (ed.). *Kurds, Arabs, and Britons*, op. cit., s. 222-3.

války. V memorandu o hospodářské situaci v Iráku vypracovaném v roce 1942 se skutečně uvádí, že ceny základních komodit vzrostly od roku 1939 v průměru o 200 až 300 %.²⁵ Ačkoli pokles zboží v oběhu měl značný vliv na inflační tendence, ústřední místo při vysvětlení vysoké inflace v Iráku zaujímaly britské výdaje: jen v letech 1941 až 1943 utratili Britové za vojenské úkoly 61,5 milionu liber.²⁶

Potenciální pozitivní dopad „britského keynesiánství“ se navíc v kurdských oblastech projevil nerovnoměrně. Zatímco Kirkúk a Arbíl z přítomnosti spojeneckých sil profitovaly, okrajovější oblasti zůstaly tomuto slabému hospodářskému rozmachu cizí. Kromě toho eskalace cen obilovin přiměla statkáře a obchodníky, aby se snažili těžit z exportních příležitostí, které to nabízelo, a tím přispěli jak k inflačním tlakům v Iráku tím, že způsobili nouzi, tak dokonce „způsobili skutečné strádání, rovnající se hladovění“ v Kurdistánu.²⁷

Stejně ambivalentní dopad měla přítomnost spojeneckých vojsk v syrské Horní Džazíře, zejména v Qamishli/Kámišlí, jejím hlavním hospodářským centru. Díky přítomnosti Bagdádské železnice a rozvoji obchodu a pašeráckých aktivit bylo Qamishli v polovině 30. let 20. století obestavěno sklady, celnicemi a dalšími úředními budovami, které Qamishli dodávaly zdání města. Příchod stovek britských vojáků a transjordánských jednotek do severní Sýrie, aby monitorovali turecko-syrskou hranici, posílil již probíhající proměnu Qamishli.

Výsledkem byly nové rekreační objekty, jako jsou hotely, kavárny, bary a kasino, které přilákaly nejen vojenský personál, ale také obchodníky a místní prominenty z okolních městeček. Stejně jako v Palestině vedl náhlý nárůst počtu zahraničních vojáků k některým problémům s veřejným pořádkem, jako byly časté hádky mezi opilými vojáky a v oblasti dříve neznámý jev, jako byla prostituce. Většina prostitutek však do Qamishli přišla jako „umělkyně“ (cizinky), které využívaly nových dopravních prostředků, konkrétně bagdádské železnice.²⁸

Džazíru ovlivnily i další spojenecké plány. Po vzoru předchozích francouzských snah o přeměnu Džazíry v úrodnou oblast, které probíhaly ve 20. a 30. letech 20. století, se v roce 1942 MESC a Office des Céréales Planifiables (OCP) společně snažily dopravit do oblastí Džazíry, kde přišlo, značné množství strojů na obdělávání půdy, což byl jeden z prostředků, jak pomoci zmírnit nedostatek potravin na Blízkém východě způsobený válkou. Za účelem zvýšení zemědělské produkce zahájili Francouzi řadu projektů na zlepšení a rozšíření silnic a dopravní

²⁵ TNA, FO 624/28. 'The Economic Situation in Iraq'. British Embassy. Baghdad, 1942.

²⁶ JACKSON, Ashley. *Persian Gulf Command*, op. cit., s. 238–9.

²⁷ TRIPP, Charles. *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 116.

²⁸ PEARSE, Richard. *Three Years in the Levant*, op. cit., s. 109.

infrastruktury.²⁹ Důležité je, že rozvoj zemědělství v Džazíře spolu s rozvojem infrastruktury přispěl k integraci této oblasti do syrské ekonomiky a k dosažení jejího celostátního limitu: statistiky a zprávy o produkci v Džazíře, situace v kampaních proti sarančatům, vývoj cen, mimo jiné, učinily z Džazíry po téměř dvou desetiletích nedokončené národní integrace konstitutivní součást syrského území.³⁰

Obě agentury působily prostřednictvím národních a místních vlád a také velkých vlastníků půdy v Džazíře, kteří si byli vědomi převládajících vysokých cen potravin a viděli tak možnost velkých příjmů, a proto většinou spolupracovali.³¹

Sýrie byla první zemí na Blízkém východě, která dovážela zemědělské stroje formou půjček. Samotné stroje byly pronajímány pečlivě vybraným zemědělcům a vlastní traktorová sekce fungovala na základě konzultací Poradního sboru pro zemědělské stroje, který se skládal z francouzských, britských, amerických, syrských a libanonských zástupců.³²

Je příznačné, že zatímco před vypuknutím druhé světové války bylo množství zemědělských strojů v Sýrii zanedbatelné, koncem roku 1949 bylo v Džazíře 600-700 traktorů a 350 kombajnů, většinou dovezených během války. K dispozici jsou také statistické údaje o obdělávané výměře Džazíry v roce 1943 (543 600), resp. 1946 (783 000).³³ Profrancouzský list *Le Matin* v roce 1943 informoval, že podle místních úřadů v Aleppu jsou vyhlídky na úrodu pšenice dobré, a zveřejnil statistiku, podle níž budou následující oblasti schopny dodat OCP následující množství: Džazíra 100 000 tun, údolí Eufratu 200 000, oblast Aleppa 50 000, ostatní syrské okresy 100 000. Tato množství byla prohlášena za více než dostatečná pro potřeby Sýrie a Libanonu na následující rok.³⁴

Rozšíření obdělávané půdy v syrské Džazíře a její údajný hospodářský rozmach měly další nezamýšlené důsledky: konkrétně příliv významné vlny přistěhovalců, kteří pocházeli převážně z kurdských okresů v jihovýchodní Anatolii.

²⁹ TNA, FO 371/31447/E5513/207/89. Weekly Political Summary, No. 24, 16 September 1942.

³⁰ TEJEL, Jordi. 'Les territoires de marge de la Syrie mandataire: le mouvement autonomiste de la Haute Jazira, paradoxes et ambiguïtés d'une intégration nationale inachevée (1936-9)', *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, Vol. 126 (2009), s. 205-222.

³¹ THOMPSON, Elizabeth. 'The Climax and Crisis of the Colonial Welfare State in Syria and Lebanon during World War II', in Steven Heydemann (ed.) *War, Institutions, and Social Change in the Middle East*. Berkeley, CA: University of California Press, 2000, s. 75-76.

³² TNA, FO 922/187. 'Increased Cereal Production in Northern Syria'. Spears Mission. Beirut, December 1944; TNA, FO 922/187. Section 'Machines'. Qamishli, 8 December 1944.

³³ COOKE, Hedley V. *Challenge and Response in the Middle East: The Quest for Prosperity*. New York: Harper & Brothers, 1951, s. 167-8.

³⁴ *Le Matin*, 13 May 1943.

Hladomor a „úřední korupce“ v kurdském pohraničí

Zatímco Turecko zůstávalo až do poslední fáze druhé světové války neutrální, během konfliktu provádělo politiku plné mobilizace.³⁵ Přestože neutralita zabránila devastaci země a jejímu obsazení jedním z obou táborů, jak se stalo během první světové války, měla plná mobilizace hluboké dopady na její hospodářství. Je pravda, že odvody mužů částečně kompenzovaly ženy v zemědělství. Přesto měla válečná mobilizace negativní vliv na úrodu, zejména obilovin: „Turecko bude mít kvůli milionu mužů, kteří jsou v permanentní mobilizaci, špatnou produkci“.³⁶

Stejně jako ve většině zemí regionu ceny potravin rychle rostly a zásobování městských oblastí se stalo pro vládu velkým problémem. Stejně jako v ostatních sousedních zemích i zde z nové politiky profitovali především střední zemědělci a velcí vlastníci půdy. Přesto Şevket Pamuk tvrdí, že ve srovnání s městskými protějšky na tom byli chudí lidé na venkově ve skutečnosti lépe, protože základní potraviny pro ně byly snadno dostupné.³⁷

Jakkoli to může znít rozumně a jak jsem argumentoval jinde,³⁸ bližší pohled na kurdské pohraničí naznačuje jiný pohled na válečné zkušenosti na venkově. Zatímco značný počet rolníků odjížděl do měst za dočasnou sezónní prací, chudí obyvatelé jižního tureckého pohraničí, především Kurdové, hledali východisko z nouze v Sýrii. V tomto ohledu se zdá, že jaro 1943 bylo obzvláště zlomové, protože tisíce Kurdů vstoupily ilegálně do Horní Džazíry. Ve většině případů byli tito migranti líčeni jako „ubohá individua“, která doufala, že v Sýrii najdou lepší život.³⁹ Mezi těmito nelegálními migranty byly i skupiny žen a dětí, které se potulovaly po pohraniční oblasti bez doprovodu.⁴⁰ Místní zpravodajové mezitím informovali, že severně od Mardinu zemřely desítky lidí, kteří dlouhodobě jedli výhradně trávu.⁴¹

Kurdská migrace do Sýrie nabyla takových rozměrů, že úřady Mardinského vilajetu zorganizovaly sčítání lidu, aby zjistily počet osob, které od ledna 1943 opustily region. Podle

³⁵ PAMUK, Şevket. *Uneven Centuries: Economic Development of Turkey since 1820*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018, s. 181–182.

³⁶ NARA, RG84, UD2752, Box 8. ‘Report on Economic and Financial Developments’. American Legation at Baghdad, 6 August 1942.

³⁷ Ibid. s. 182.

³⁸ TEJEL, Jordi, *Rethinking State and Border Formation in the Middle East: Turkish-Syrian-Iraqi Borderlands, 1921-1946*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2023, s. 277-314.

³⁹ CADN, 1SL/1/V/2202. Special Services at Deir ez Zor to General Delegate to the Syrian Government (Damascus), 8 April 1943.

⁴⁰ CADN, 1SL/1/V/2202. Sûreté Générale at Qamishli, 26 March 1943.

⁴¹ CADN, 1SL/1/V/2202. Sûreté Générale at Qamishli, 1 April 1943.

tohoto sčítání se za pouhé tři měsíce vystěhovalo asi 18 000 osob.⁴² Nárůst kurdevských migrantů, které přilákala „prosperita“ Džazíry, se nevyhnutelně projevil i na syrské straně hranice. Na jedné straně někteří z těchto migrantů poskytli nečekanou (a levnou) pracovní sílu, která mohla hrát významnou roli v rozvoji zemědělské výroby v Džazíře i v plánech na výstavbu silnic. Na druhé straně s sebou usazování dalších kurdevských živlů v Džazíře neslo pro Francouze určité problémy: dramatický nárůst muslimských živlů v pohraničí na úkor křesťanů. Pro Svobodné Francouze tato situace vyvolala otázku, co s těmito migranty dělat: mají pomáhat, nebo bránit růstu kurdevského obyvatelstva v severní Sýrii?⁴³

Odpověď na tuto zapeklitou otázku nebyla jednoduchá, protože někteří francouzští představitelé podezřívají turecké úřady, že záměrně vyhánějí chudé turecké občany nebo dokonce vězně do Sýrie.⁴⁴ Navíc podle některých zpráv, přestože syrští četníci nelegální migranty zajali a přivedli k tureckým hranicím, většina z nich se vrátila do Sýrie buď dobrovolně, nebo na popud tureckých úřadů.⁴⁵ Někteří francouzští představitelé proto dospěli k závěru, že cílem této politiky je dvojí: na jedné straně snížit zátěž chudého venkovského obyvatelstva v Turecku a na druhé straně zvýšit počet tureckých občanů v Horní Džazíře v případě územní anexe tohoto regionu. Arabští nacionalisté v Damašku sdíleli stejné obavy, neboť se domnívali, že již usazené kurdevské obyvatelstvo žijící v Džazíře je obecně „nepřátelské“ vůči syrské vládě.⁴⁶

Navzdory podezření francouzských a syrských nacionalistů lze s jistotou tvrdit, že hlavním důvodem tohoto náhlého migračního pohybu byla chudoba. Na základě pozoruhodného antropologického šetření tento názor podporuje i Ramazan Aras: „Na rozdíl od ničujícího zoufalství na turecké straně si lidé pamatovali druhou stranu, francouzskou mandátní Sýrii, jako prosperující“.⁴⁷ Podle vyprávění a příběhů shromážděných v pohraničním pásmu tak „opakované vyprávění *nanê ceyî jî tunebû* (nebyl ani chléb z ječmene), aby se přežilo, ukazuje na míru nedostatku v regionu“. Na tomto pozadí se „mnoho dívek provdalo za příbuzného nebo někoho ze syrské strany“, čímž se zintenzivnily vztahy a příbuzenství mezi Kurdy – navzdory, nebo spíše kvůli hranici.⁴⁸

⁴² CADN, 1SL/1/V/2202. Special Services (Deir ez Zor) to General Delegate to the Syrian Government (Damascus), 8 April 1943.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ CADN, 1SL/1/V/2202. Bulletin of information of the Special Services at Qamishli, 13 March 1943.

⁴⁵ CADN, 1SL/1/V/2202. Special Services at Qamishli, 26 March 1943.

⁴⁶ CADN, 1SL/1/V/2202. Sûreté aux Armées at Qamishli, 20 April 1944.

⁴⁷ ARAS, Ramazan. *The Wall: The Making and Unmaking of the Turkish-Syrian Border*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020, s. 70.

⁴⁸ Ibid. s. 70–71.

Přeshraniční příbuzenské sítě byly klíčové i v případě pašování dobytka a zlata. Zatímco první případ úzce souvisel s nárůstem spotřeby masa v celém regionu během války v důsledku masivní přítomnosti spojeneckých vojsk, druhý byl způsoben větší poptávkou po zlatě v Sýrii než v jiných zemích Blízkého východu, a to kvůli nedůvěře v místní měnu a měnícím se politickým podmínkám v této zemi.⁴⁹ Situace se nelišila ani na turecko-irácké hranici; namátkové kontroly na silnici Mosul-Zakho a Mosul-Dohuk jen potvrdily, že pašování mezi Tureckem a Irákem je stejně rozsáhlé. Podle britských zpráv se tento kontraband opět opíral o sítě důvěry na obou stranách hranice a dobrou znalost geografie.⁵⁰ Tak tomu bylo nejen v drsných horách oddělujících Turecko a Irák, ale také ve Fejšchaburu (Feyskhabor), kde se stýkají hranice Turecka, Sýrie a Iráku. Zde pašeráci využívali pro přechod hranic vody řeky Tigris a pašovali své zboží, aniž by je někdo pronásledoval.⁵¹ Zatímco tato politická selhání zpochybnila účinnost hranic jako kontrolní instituce, pašování a neformální pohyb zboží v kurdeském pohraničí se neomezovaly pouze na státem definovaný kontraband.

Za prvé, stejně jako v minulosti, byly tyto dva jevy spojeny s tím, co Eric Tagliacozzo označuje jako „politickou ekonomii korupce“.⁵² Turecké archivní prameny skutečně ukazují, že pašování, přeshraniční případy a neformální přeshraniční toky podél turecko-irácké hranice byly částečně umožněny za přispění pohraničních a místních orgánů na turecké straně. Jednak chudoba, izolace a obtížné klimatické podmínky způsobily, že kurdeské provincie byly nejméně oblíbeným místem pro jmenování tureckých státních zaměstnanců. Jak se v jižní Anadolii stále více projevovaly důsledky druhé světové války, stalo se nefunkční chování četníků hlavním předmětem stížností Kurdů v provinciích Hakkari a Mardin.⁵³ V této souvislosti někteří úředníci navrhli určitá opatření, která by měla situaci zvrátit. Například v roce 1943 napsal první generální inspektor Avni Doğan dlouhou a podrobnou zprávu, v níž zdůraznil korupci a špatné zacházení s místním obyvatelstvem. Konkrétně Doğan žádal vládu, aby do východních provincií jmenovala poctivé a schopné lidi a také aby zlepšila jejich platy s cílem vymýtit „špatné praktiky“, jako jsou krádeže a přijímání úplatků od pašeráků.⁵⁴

⁴⁹ TNA, FO 922/317. ‘Smuggling from and to Syria’. Controller of Foreign Exchange. 31 January 1945.

⁵⁰ TNA, FO 624/27. ‘Iraq Censorship’. Deputy Controller. Baghdad, 4 November 1942.

⁵¹ TNA, WO 201/1423. Couldrey to General Staff Intelligence, 9 December 1943.

⁵² TAGLIACOZZO, Eric. ‘Smuggling in the Southeast: History and its Contemporary Vectors in an Unbounded Region,’ *Critical Asian Studies*, Vol. 34, No. 2 (2002), s. 194.

⁵³ Respectively, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara) BCA, 490.01.998.856.1, s. 51; BCA, 490.01.512.2005.1, 14 February 1944, s. 4.

⁵⁴ BAYRAK, Mehmet. *Açık-Gizli/Resmî-Gayrîresmî Kürdoloji Belgeleri*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1994, s. 253.

Oficiální korupce se projevila i v Sýrii. V tajné zprávě, kterou vypracoval generálporučík Holmes z 9. armády pro Svobodné Francouze, si britský úředník posteskl, že Svobodní Francouzi projevují jen malé obavy tváří v tvář rozšířenému jevu korupce mezi francouzským, syrským a britským personálem sloužícím v pohraniční oblasti:

Vy se domníváte, že korupce a kontraband jsou jakýmsi místním koníčkem a že nemá cenu, abychom se pokoušeli skoncovat s místními zvyky a tradicemi. Nebudu o tom diskutovat ... Nicméně se domnívám, že korupce mezi úředníky, kteří napomáhají pašování drog a zbraní, by se měla řešit ... Naši vojáci jsou ohroženi buď nečinností syrského četnictva, nebo mírnými tresty, které jsou našim vojákům ukládány: sabotáže, krádeže zbraní nebo vojenského materiálu, korupce anglických úředníků. Nejedná se o ojedinělé případy, ale spíše o časté případy ve všech našich pododdílech.⁵⁵

Podobná situace byla v iráckém Kurdistánu, kde byla některá jména britských úředníků „na rtech mnoha lidí“, protože „dostávali úplatky ve velmi velkém měřítku při jednání s dodavateli.“⁵⁶

Závěr

Článek se opírá jak o práci sociálních historiků, kteří se zajímají o to, jak byla válka prožívána „doma“, tak o studium pohraničí a argumentuje pro přehodnocení „periferního“ statusu kurdského pohraničí během konfliktu. Na jedné straně měla intervence MESC na Blízkém východě jako celek významné vedlejší účinky (inflace, konkurence, masové vybíjení dobytka atd.), kombinované s řadou přírodních katastrof v kurdsém pohraničí, které by badatelé neměli podceňovat. Na druhou stranu Kurdové nebyli pouhými pozorovateli této dynamiky. Stejně jako v meziválečném období testovali hranice regionálních a západních států tím, že prosazovali své zájmy, které se někdy překrývaly a někdy střetávaly se zájmy států. Během druhé světové války tak vedlo přesměrování globálních a regionálních toků zboží a komodit na pozemní cesty – železnice a silnice – a role, kterou místní obyvatelstvo sehrálo buď při jejich urychlování, nebo naopak zpomalování, k rostoucímu propletení místních, regionálních a globálních ekonomik, stejně jako ke zvýšeným kontaktům mezi kurdskými obyvateli a různými státními a imperiálními aktéry.

⁵⁵ SHAT, 4H 311–4. ‘Very Secret,’ 4 July 1943.

⁵⁶ TNA, FO 624/27. Political Adviser (Mosul), 1 July 1942.

Seznam použitých zdrojů

- ARAS, Ramazan. *The Wall: The Making and Unmaking of the Turkish-Syrian Border*. New York: Palgrave Macmillan, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-45654-2>
- BAYRAK, Mehmet. *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri*. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1994.
- COOKE, Hedley V. *Challenge and Response in the Middle East: The Quest for Prosperity*. New York: Harper & Brothers, 1951.
- DESTREMAU, Christian. *Le Moyen-Orient pendant la seconde guerre mondiale*. Paris: Perrin, 2011.
- DOKUYAN, Sabit. 'İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması', *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 5 (2013), pp. 193–210. DOI: <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.4783>
- EAGLETON, William. *The Kurdish Republic of 1946*. London: Oxford University Press, 1963.
- FIELDHOUSE, David Kenneth (ed.). *Kurds, Arabs and Britons: The Memoir of Wallace Lyon in Iraq, 1918–44*. London: I. B. Tauris, 2002. DOI: <https://doi.org/10.5040/9780755611959>
- JACKSON, Ashley. *The British Empire and the Second World War*. London: Hambledon Continuum, 2006.
- JACKSON, Ashley. *Persian Gulf Command: A History of the Second World War in Iran and Iraq*. New Haven and London: Yale University Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300235364>
- JWAIDEH, Wadie. *The Kurdish Nationalist Movement: Its Origins and Development*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2006.
- KIRK, George. *The Middle East in the War*. London: Oxford University Press, 1952.
- LEE, Lloyd E. *The War Years: A Global History of the Second World War*. London: Routledge, 1989.
- LLOYD, Edward Mayow Hastings. *Food and Inflation in the Middle East, 1940–45*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1956.
- METINSOY, Murat. *İkinci Dünya Savaşında Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- O'SHEA, Maria. *Trapped Between the Map and Reality: Geography and Perceptions of Kurdistan*. London: Routledge, 2004. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203955239>

- PAMUK, Şevket. *Uneven Centuries: Economic Development of Turkey since 1820*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691184982>
- PEARSE, Richard. *Three Years in the Levant*. London: Macmillan & Co. Ltd, 1949.
- ROOSEVELT, Archie Jr. 'The Kurdish Republic of Mahabad', *Middle East Journal*, Vol. 1, No. 3 (1947), pp. 247–269.
- SCHAYEGH, Cyrus. *The Middle East and the Making of the Modern World*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674981096>
- SHARFMAN, Daphna. *Palestine in the Second World War: Strategies and Dilemmas*. Sussex: Sussex Academic Press, 2014. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv333ksn6>
- TAGLIACOZZO, Eric. 'Smuggling in the Southeast: History and its Contemporary Vectors in an Unbounded Region', *Critical Asian Studies*, Vol. 34, No. 2 (2002), pp. 193–220. DOI: <https://doi.org/10.1080/14672710220146205>
- TEJEL, Jordi. 'Les territoires de marge de la Syrie mandataire: le mouvement autonomiste de la Haute Jazîra, paradoxes et ambiguïtés d'une intégration nationale inachevée (1936–39)', *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, Vol. 126 (2009), pp. 205–222.
- TEJEL, Jordi. *Rethinking State and Border Formation in the Middle East: Turkish-Syrian-Iraqi Borderlands, 1921-1946*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781399503679>
- THOMPSON, Elizabeth. 'The Climax and Crisis of the Colonial Welfare State in Syria and Lebanon during World War II', in Steven Heydemann (ed.) *War, Institutions, and Social Change in the Middle East*. Berkeley, CA: University of California Press, 2000, pp. 59–99.
- TRIPP, Charles. *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- WICHHART, Stefanie K. 'A New Deal for the Kurds: Britain's Policy in Iraq, 1941–45', *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Vol. 39, No. 5 (2011), pp. 815–31. DOI: <https://doi.org/10.1080/03086534.2011.629088>
- WILMINGTON, Martin W. *The Middle East Supply Centre*. Albany and London: SUNY and University of London Press, 1971.
- YADIRGI, Veli. *The Political Economy of the Kurds of Turkey: From the Ottoman Empire to the Turkish Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316848579>